

פרק י"ז (1) / עצת חושי

לבו כָּלֵב הָאָרִיָּה הִמָּס יִמָּס⁴ כִּי יִדַּע כָּל יִשְׂרָאֵל כִּי גִבּוֹר אֲבִיךָ וְגִבֵּי חֵיל אֲשֶׁר אֲתוֹ: (יא) כִּי יַעֲצֵתִי הָאֶסֶף יֵאָסֵף עֲלֶיךָ כָּל יִשְׂרָאֵל מִדָּן וְעַד בְּאֵר שֶׁבַע כְּחֹל אֲשֶׁר עַל הַיָּם לְרֹב וּפְנִיךָ הַלְכִים בְּקֶרֶב: (יב) וּבָאנוּ אֵלָיו בְּאֶחָד הַמְּקוֹמֹת אֲשֶׁר נִמְצָא שָׁם וְנַחֲנוּ עֲלָיו כְּאֲשֶׁר יִפֹּל הַטֵּל עַל הָאֲדָמָה וְלֹא נוֹתֵר בּוֹ וּבְכָל הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר אֲתוֹ גַּם אֶחָד: (יג) וְאִם אַל עִיר יֵאָסֵף וְהִשְׂאוּ כָּל יִשְׂרָאֵל אֶל הָעִיר הַהִיא חֲבָלִים וְסַחֲבָנוּ אֹתוֹ עַד הַנְּחַל עַד אֲשֶׁר לֹא נִמְצָא שָׁם גַּם צָרוֹר:

דברי חושי נחלקים בבירור לשניים: בפס' ח-י הוא מסביר מדוע לדעתו טעה אחיתופל הפעם, ובפס' יא-יג הוא מציע הצעה משלו כיצד להתמודד עם דוד ואנשיו. מבחינה תוכנית דבריו של חושי מתמקדים במה שהתמקדה גם עצת אחיתופל, ומתפתח ויכוח על עניין אחד – המומנטום: עצתו של אחיתופל הייתה לנצל את המומנטום, ואילו חושי טוען שדווקא עצה זו תגרום לאיבוד המומנטום. הוויכוח נובע ממחלוקת בהערכת המציאות: אחיתופל גורס שדוד עייף ויגע, ולכן קל יהיה לנצל את המומנטום ולהכריעו, ואילו חושי טוען שהוא דרוך ומוכן לקרב. לדברי חושי, אם יצאו אחיתופל וצבאו כעת לקראת דוד, נכון להם כישלון, שכן דוד ערוך לצעד שכזה; והכישלון הזה יגרום, לטענת חושי, לאבדן מוחלט של המומנטום ולפחד מפני דוד. במקום זה חושי מציע להיערך לקרב גדול הרבה יותר: לאסוף צבא ענק מכל אנשי ישראל, ולזכות בניצחון שלא יוטל כלל בספק.

כמובן, מטרתו האמתית של חושי הייתה להרוויח זמן: לאמתו של דבר הוא הסכים עם אחיתופל ששאלת המפתח היא המומנטום, והעריך שאם לא ינוצל המומנטום כעת, המרד ידעך. עיקר עניינו כרגע הוא למנוע את ביצוע עצת אחיתופל להנחית את המכה מיד.

ב. האמצעים הרטוריים

מלבד התוכן המקורי כשלעצמו, חושי נוקט באמצעים רטוריים שונים שתכליתם להשפיע על אבשלום לקבל את דבריו:

א. בראש ובראשונה, יש בדברי חושי תשומת לב למה שהבין כי הטריד את אבשלום בעצת אחיתופל, דהיינו המקום של אחיתופל עצמו בתכנית. עצת חושי מועידה

4 בפשטות, כוונת הדברים היא שכל מי שישמע על ניצחונו של דוד על הצבא שאחיתופל מעוניין לשלוח כעת, לבו יימס, אף אם הוא גיבור כארי (עיין רש"י). ברם, רד"ק פירש שהדברים אמורים על אחיתופל, שאף על פי שהוא גיבור חיל (ובזה חושי מאדיר בכוונה את דמותו של אחיתופל), לבו יימס לאחר ההפסד. ואילו רלב"ג הציע שהדברים מוסבים על דוד בלשון תמיחה: "כי דוד הוא גם כן בן חיל, אשר לבו כלב האריה, ואיך תחשוב שימס לבבו כמו שאמר אחיתופל 'הזהרתי אותו ונס כל העם אשר אתו'?"

א. חכמת חושי

סיימנו את השיעור הקודם בשיא המתח. אחיתופל יעץ עצה טובה והגיונית: לנצל את המומנטום, להוציא לקרב צבא יעיל שיפשוט על מחנה דוד, לפגוע בדוד ולהביא את המרד לידי גמר. בתחילה אכן קיבלו אבשלום ואנשיו את העצה, אך לאחר מכן ביקש אבשלום לשמוע גם את דעתו של חושי. ביארנו כי בקשה זו נבעה מהדגש הגדול ששם אחיתופל על חלקו שלו בפעולה, דגש שהעמיד את אבשלום בצל. על כן פונה כעת אבשלום אל חושי:

(ו) וַיָּבֵא חוּשִׁי אֶל אֲבִשְׁלֹום וַיֹּאמֶר אֲבִשְׁלֹום אֵלָיו לֵאמֹר כִּדְבַר הַזֶּה דָּבַר אֲחִיתֹפֶל הַנֶּעֱשֶׂה אֶת דְּבָרוֹ אִם אֵין אַתָּה דָּבַר:

כעת הכול תלוי בחושי: האם יצליח לנצל את נקודת התורפה של אבשלום ולשכנע אותו לבחור בדרך אחרת? חושי נושא כעת את נאום חייו. הוא פותח במשפט אחד:

(ז) וַיֹּאמֶר חוּשִׁי אֶל אֲבִשְׁלֹום לֹא טוֹבָה הָעֵצָה אֲשֶׁר יַעֲץ אֲחִיתֹפֶל בַּפֶּעַם הַזֹּאת:

כבר כאן ניכרת חכמתו של חושי. אין הוא יוצא בהתקפה כוללת כנגד אחיתופל ואין הוא מזלזל בו. הוא יודע היטב כי "עצת אֲחִיתֹפֶל אֲשֶׁר יַעֲץ בְּיָמֵים הָהֵם כְּאֲשֶׁר יִשְׂאֵל אִישׁ בְּדָבָר הָאֶלֶּהִים כִּן כָּל עֵצָת אֲחִיתֹפֶל גַּם לְדוֹד גַּם לְאֲבִשְׁלֹום" (ט"ז, כג). על כן הוא מדגיש כי העצה שיעץ אחיתופל אינה טובה "בַּפֶּעַם הַזֹּאת", רוצה לומר: אחיתופל הוא אמנם יועץ חשוב ומוערך, אך זאת הפעם הוא טועה.

נראה שחושי ממתין לבחון את תגובת אבשלום ואנשיו למשפט הזה. משלא באה תגובה קיבל חושי ביטחון, וכעת הוא ממשיך ומדבר לגופו של עניין:

(ח) וַיֹּאמֶר חוּשִׁי אֶתָּה יְדַעְתָּ אֶת אֲבִיךָ וְאֵת אֲנָשָׁיו כִּי גִבְרִים הֵמָּה וּמְרִי נַפְשִׁי הֵמָּה קָדָב שְׂכֹלֶיךָ בְּשׂוּדָה וְאֲבִיךָ אִישׁ מְלַחְמָה וְלֹא יֵלִין אֶת הָעָם: (ט) הִנֵּה עֲתָה הוּא נִחְבָּא בְּאֶחָת הַפְּחָתִים אוּ בְּאֶחָד הַמְּקוֹמֹת וְהִיא כְּנִפְלָל בְּהֵם בְּתַחֲלָה³ וְשָׁמַע הַשָּׁמַע וְאָמַר הִיָּתָה מְגִפָּה בְּעַם אֲשֶׁר אַחֲרַי אֲבִשְׁלֹום: (י) וְהוּא גַם בֶּן חֵיל אֲשֶׁר

1 הביטוי "מרי נפש" מתאר אנשים שמלאים מרירות וכעס, ועל כן עשויים ללחום באכזריות ובחוסר-מידתיות, ואין כדאי לצאת כנגדם. והשווה דברי בני דן למיכה: "אל תשמע קולך עמנו פן יפגעו בכם אנשים מרי נפש ואספתה נפשך ונפש ביתך" (שופטים י"ח, כה).

2 גם "דב שכול" הוא חיית פרא שנמצאת במצב נפשי קשה ופועלת בנחישות ובאכזריות, ואין כדאי להיתקל בה: "אֲפָגְשֶׁם קָדָב שְׂכֹל וְאֶקְרַע סָגוֹר לִבָּם וְאֶכְלֶם שָׁם כְּלִבְיָא חֵית הַשָּׂדֶה תִּבְקַעֲם" (הושע י"ג, ח). על דימוי זה מבוססת הקביעה האירונית בספר משלי (י"ז, יב): "פְּגוּשׁ דָּב שְׂכֹל בְּאִישׁ וְאֵל כְּסִיל בְּאֻלְתָּה".

3 זאת אומרת: דוד ממתין לאנשי אבשלום במארב, ואם יגיעו לשם כדי לתפוס, יקדים להכותם מכת פתע (המכונה במקרא 'נפילה', עיין הושע י"א, ז; איוב א', טו), אשר תביא לשמועות על תבוסת צבאו של אבשלום.

שתואר בהם דוד כשהוצע לראשונה למשרת המנגן בבית שאול: "הֲנֵה רְאִיתִי בֶן לְיִשִׁי בֵּית הַלְחָמִי יָדַע נֶגֶן וְגִבּוֹר חֵיל וְאִישׁ מִלְחָמָה וְנִבּוֹן דְּבָר וְאִישׁ תֹּאֵר וְהָ עֵמֹד" (שם ט"ז, יח).

3. חושי מציין את כושרו של דוד להתחבא במקומות נסתרים: "הֲנֵה עֵתָה הוּא נִחְבֵּא בְּאַחַת הַפְּתָחִים אוּ בְּאַחַד הַמְּקוֹמֹת". ובלשון דומה הזהיר שאול מפני יכולות אלו של דוד: "לָכוּ נָא הֲכִינוּ עוֹד וְדַעוּ וְרְאוּ אֶת מְקוֹמוֹ אֲשֶׁר תִּהְיֶה רַגְלוֹ מִי רָאָהוּ שָׁם כִּי אָמַר אֵלַי עֲרוֹם יַעֲרֹם הוּא. וְרְאוּ וְדַעוּ מִלֵּל הַמַּחְבְּאִים אֲשֶׁר יִתְחַבֵּא שָׁם וְשִׁבְתֶּם אֵלָי" (שם כ"ג, כב-כג). בכך חושי גם רומז כי כשם שהתגבר דוד על רדיפותיו של שאול, ובסופו של דבר מלך תחתיו, כן עלול הוא לעשות גם לאבשלום.

4. על אנשיו של דוד חושי אומר "כִּי גִבְרִים הֵמָּה וּמְרִי נֶפֶשׁ הֵמָּה". וגם דבר זה ידוע לנו מנדודי דוד: "וַיִּתְקַבְּצוּ אֵלָיו כָּל אִישׁ מִצּוֹק וְכָל אִישׁ אֲשֶׁר לוֹ נֶשֶׁא וְכָל אִישׁ מֵר נֶפֶשׁ" (שם כ"ב, ב).

ה. ולבסוף, חושי משתמש בשלל דימויים בריכוז שאין שני לו בספרי נביאים ראשונים: "כָּדָב שָׁכוֹל בְּשֹׁדָה... אֲשֶׁר לָבוּ כָּלֵב הָאֲרִיָּה הַמָּס וְיָמַס... כַּחֲלוֹ אֲשֶׁר עַל הַיָּם לָרֶב... כַּאֲשֶׁר יִפֹּל הַטֵּל עַל הָאֲדָמָה...". סגנון זה מגיע לשיאו בפסוק החותם את דבריו: "וְאָם אֶל עִיר יֶאֱסֹף וְהַשִּׂיאוּ כָּל יִשְׂרָאֵל אֶל הָעִיר הַהִיא חֲבָלִים וְסַחֲבָנוּ אֹתוֹ עַד הַנְּחַל עַד אֲשֶׁר לֹא נִמְצָא שָׁם גַּם צְרוּר". סגנון ציורי זה, המזכיר את נאומיהם של שליטים מן המזרח התיכון של ימינו, מדבר כנראה ללבו של אבשלום ומתאים לאופיו.

ג. הסיבתיות הכפולה

לאחר ששמע אבשלום את דברי חושי באה תמונה מעניינת:

(יד) וַיֹּאמֶר אֲבִשְׁלוֹם וְכָל אִישׁ יִשְׂרָאֵל טוֹבָה עֲצַת חוֹשֵׁי הָאֲרָכִי מֵעֲצַת אַחִיתֶּפֶל וְהָ צִוְּהָ לְהַפֵּר אֶת עֲצַת אַחִיתֶּפֶל הַטוֹבָה לְבַעֲבוֹר הַבֵּיָא ה' אֶל אֲבִשְׁלוֹם אֶת הָרָעָה:

אנו פוגשים כאן שוב בעקרון 'הסיבתיות הכפולה'. על עיקרון זה כבר עמדנו בשיעור הקודם, אלא שהפעם הדברים מפורשים בכתוב. מצד אחד, ניתן בהחלט להבין כיצד, מבחינה מציאותית, הצליח חושי בחכמתו הרבה ובנאומו המזהיר להפרי את עצת אחיתופל ולשכנע את אבשלום לצדד בהצעתו. מצד שני, הכתוב מעיד כי החלטתו של אבשלום לא נבעה מסיבות טבעיות בלבד, אלא הייתה כאן מעורבות א-לוהית ישירה. בכך נסגר המעגל שתחילתו בתפילת דוד בראשית האירועים: "סִפְּלָ נָא אֶת עֲצַת אַחִיתֶּפֶל ה'" (ט"ו, לא). כפי שראינו שם, מיד לאחר תפילה זו הופיע חושי. כעת מתברר שהקב"ה אכן שמע לתפילתו של דוד, והמענה הא-לוהי בא בדמות עזרתו של חושי.

לאבשלום מקום מרכזי: "הָאֶסֶף יֶאֱסֹף עָלֶיךָ כָּל יִשְׂרָאֵל... וּפְנִיךָ הַלְכִים בְּקֶרֶב". לשון זו מזכירה את דברי משה לקב"ה "אִם אֵין פְּנִיךָ הַלְכִים אֶל תַּעֲלֶנּוּ מִזֶּה" (שמות ל"ג, ט), כלומר חושי נותן לאבשלום כבוד עצום, ומשווה אותו לקב"ה המוליך את בני ישראל במדבר.⁵ ולאידך גיסא, האזכור היחיד של אבשלום בשמו הוא באזהרה מפני אפשרות של תבוסה, שתיקרא על שמו: "וְשָׁמַע הַשָּׁמַע וְאָמַר הֲיִתָּה מִגֹּפֶה בְּעַם אֲשֶׁר אַחֲרֵי אֲבָשָׁלָם".

חושי גם נמנע בבירור מלציין את עצמו, אלא מדבר כל הזמן בלשון רבים: "וּבְאֵנוּ אֵלָיו... וְנַחֲנוּ עִלָּיו... וְסַחֲבָנוּ אֹתוֹ...". בכך חושי מבטא את התפיסה שהוא חלק מן המחנה, אך אין לו מעמד מיוחד בו, ולפיכך אין הוא מהווה סיכון למעמדו של אבשלום.

ב. כאמור, הוויכוח סובב על השאלה מה עושה כעת דוד. כדי לשכנע את אבשלום בצדקת טענתו, חושי מדגיש כי הכול – ואבשלום בכלל הזה – יודעים שדוד גיבור, ומשום כך ברור לכול שהצדק עם חושי: "אֵתָהּ יִדְעָתָ אֶת אֲבִיךָ וְאֶת אֲנָשָׁיו כִּי גִבְרִים הֵמָּה... כִּי יָדַע כָּל יִשְׂרָאֵל כִּי גִבּוֹר אֲבִיךָ...". חושי חוזר שלוש פעמים על המילה "אבִיךָ" (פעמיים בפס' ת, וכן בפס' י), כדי להדגיש שאבשלום אכן מכיר היטב את אביו.⁶

ג. עם זאת, כשחושי עובר לתאר את המכה הצפויה לדוד, הוא מקפיד שלא להזכיר אותו בשמו או בכינויו "המלך" אלא לדבר עליו בגוף שלישי, בלי לציין במי מדובר: "וּבְאֵנוּ אֵלָיו... וְנַחֲנוּ עִלָּיו... וְלֹא נוֹתֵר בּוֹ וּבְכָל הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר אִתּוֹ... וְאָם אֶל עִיר יֶאֱסֹף... וְסַחֲבָנוּ אֹתוֹ...". נראה שחושי הבין כי גם אבשלום המורד עשוי להירתע מציור המכה הקשה שיוכה אביו באופן אישי כל כך, ותחושה שכזו עלולה להטות את לבו מעצת חושי והלאה.

ד. כדי להוסיף משקל לטענתו, חושי משתמש בביטויים רבים המזכירים את עברו הקרבי של דוד, שתכליתם ליצור זיקה להיסטוריה של דוד בכלל, ולניסיונו הנרחב במצבי בריחה מן המלך במדבריות יהודה בפרט. נציין את הביטויים השונים היוצרים זיקות אלו:

1. חושי מזכיר בדבריו שני בעלי חיים: "כָּדָב שָׁכוֹל בְּשֹׁדָה... אֲשֶׁר לָבוּ כָּלֵב הָאֲרִיָּה". סביר להניח שכוונתו לרמוז לדברי דוד כשניסה לשכנע את שאול לשלוח אותו להילחם בגלית הפלשתית: "רָעָה הֲיִה עֲבָדְךָ לְאֲבִיו בְּצֹאן וּבְאֵר הָאֲרִי וְאֶת הַדּוֹב וְנִשָּׂא שָׂה מִהָעֵדֶר. וַיִּצְאֵתִי אַחֲרָיו וְהַפְתִּיו וְהַצַּלְתִּי מִפִּיו וַיִּקַּם עָלַי וְהַחֲזַקְתִּי בְּזַקְנוֹ וְהַפְתִּיו וְהַמִּיתִיו. גַּם אֶת הָאֲרִי גַם הַדּוֹב הִקָּה עֲבָדְךָ...". (ש"מ"א י"ז, לד-לו).

2. חושי מתאר את דוד במילים "וְאֲבִיךָ אִישׁ מִלְחָמָה... כִּי גִבּוֹר אֲבִיךָ". ביטויים אלו מזכירים את התיאורים

5 עיין רד"ק, שעמד על הקבלה זו.

6 גם זה בניגוד לאחיתופל, שכיהן את אביו של אבשלום בשמות "דוד" (פס' א) או "המלך" (פס' ב).

המקרא מדגיש שמבחינה אובייקטיבית עצת אחיתופל הייתה הטובה. אכן, תורף הוויכוח (כביכול) בין אחיתופל לחושי היה בהערכת מצבו של דוד כעת: עייף ויגע או דרוך ומוכן לקרב. את התשובה ל'התלבטות' זו קיבלנו כבר בפרק הקודם: "וַיָּבֵא הַמֶּלֶךְ וְכָל הָעָם אֲשֶׁר אִתּוֹ עֲנִיּוֹת וַיִּנְפֹּשׂ שָׁם" (ט"ז, יד). אף על פי כן התקבלה עצת חושי, בזכות שני המישורים שראינו.

ודוק: על עצת אחיתופל נאמר "וַיִּישַׁר הַדָּבָר בְּעֵינַי אֲבִשְׁלֹם וּבְעֵינַי כָּל זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל" (פס' ד), ואילו עצת חושי הייתה טובה בעיני "כָּל אִישׁ יִשְׂרָאֵל"⁷. בכך יש דמיון לא-מבוטל לפרשה אחרת במקרא, שגם בה שאל מלך בעצתן של שתי קבוצות, והעדיף את עצת הנערים על פני עצת הזקנים הטובה יותר. הכוונה, כמובן, לרבעים בן שלמה, שהתלבט כיצד להגיב לבקשת העם "אָבִיךָ הַקָּשָׁה אֶת עֲלֵנוּ וְאֶתָּה עֲתָה הִקְל מְעַבְדֹת אָבִיךָ הַקָּשָׁה וּמַעֲלֹ הַכֶּבֶד אֲשֶׁר נָתַן עֲלֵינוּ וְנַעֲבֹדָךְ" (מלא' י"ב, ד). העצה הטובה יותר הייתה העצה שקיבל מן הזקנים, לענות לעם "דברים טובים" (שם, ז). אלא שעצה זו לא העמידה את רבעים במרכז, ולא סיפקה את רצונו בכבוד. במקום זה העדיף רבעים את עצת הילדים שגדלו אתו, שאף הם, כחושי בשעתו, הציעו הצעה המחניפה לכבודו של רבעים וליוו אותה בדימויים ציוריים רבים ומוגזמים: "כֹּה תִדְבָר אֲלֵיהֶם קִטְנֵי עֵבֶה מִמֶּתְנֵי אָבִי. וְעֲתָה אָבִי הַעֲמִיס עֲלֵיכֶם עַל כֶּבֶד וְאֲנִי אוֹסִיף עַל עֲלֵכֶם אָבִי יִסַּר אֶתְכֶם בְּשׁוֹטִים וְאֲנִי אֲיַסֵּר אֶתְכֶם בְּעֵקְרָבִים" (שם, י-יא). ובשפה זו אכן ענה רבעים לעם (שם, יב-יד). מסתבר שגם שם היה היגיון אנושי אף בעצת הילדים: כשמנהיג חדש עולה לשלטון – ובפרט לאחר שנים ארוכות של שלטון מלך חזק – הריהו מנסה להפגין כוח ולהראות שאין הוא נופל מאביו, כדי שלא יזלזלו בו. ואולם, גם שם המקרא מדגיש: "וְלֹא שָׁמַע הַמֶּלֶךְ אֶל הָעָם כִּי הִיְתָה סִבָּה מֵעַם ה' לְמַעַן הָקִים אֶת דְּבָרוֹ אֲשֶׁר דִּבֶּר ה' בְּיַד אַחִיָּה הַשִּׁילֹנִי אֶל יְרָבֵעַם בֶּן נְבֹט" (שם, טו).

סוף דבר, משני הסיפורים נלמד מסר אחד. גם אם המלך חושב שהוא קובע את המהלכים בעולם הזה, עליו לדעת כי גבוה מעל גבוה שומר, וכדברי החכם מכל אדם: "פִּלְגֵי מַיִם לֵב מֶלֶךְ בְּיַד ה' עַל כָּל אֲשֶׁר יַחְפֹּץ יִטְוֶה" (משלי כ"א, א).

* כל הזכויות שמורות לישיבת הר עציון ולרב אמנון בזק, תש"ע *
* עורך: בעז קלוש *

* בית המדרש הווירטואלי *
* מיסודו של *
* The Israel Koschitzky Virtual Beit Midrash *
* האתר בעברית: <http://www.etzion.org.il/vbm> *
* האתר באנגלית: <http://www.vbm-torah.org> *
* משרדי בית המדרש הווירטואלי: 02-9937300 שלוחה 5 *
* דוא"ל: office@etzion.org.il *
* לביטול רישום לשיעור: *
* <http://etzion.org.il/vbm/unsubscribe.php> *
